

Неспорно је да је по садржају, методологији и захвату, односно резултатима, зборник занимљив за стручну, академску и ширу јавност, медије, политичке актере, породице потенцијалних миграната и студентску популацију. Концепцијски је добро организован и укључује интердисциплинарни/мултидисциплинарни приступ теми.

Проф. др Мирјана Бобић

Осим што је значајан по томе што се бави популацијом која је прилично ретко предмет истраживања у студијама о миграцијама, важност овог зборника се огледа и у томе што је, бар према мојим сазнањима, један од првих у Србији који се бави имигрантском популацијом пореклом ван простора бивше Југославије. Поред доприноса научним сазнањима на пољу међународних миграција, пројекат IS-MIGaIN и овај зборник могу послужити и као добар методолошки предлажак за будуће студије о миграцијама у Србији и региону. Концепција истраживања веома добро одражава савремену стварност српског друштва, у којем бележимо висок ниво емиграција, али се, по први пут у новијој историји, назире и значајан прилив имиграната из земаља ван бивше Југославије. Овај зборник би, једног дана у будућности, могао представљати важан документ који сведочи о искуствима миграната у првој фази трансформације Србије у земљу дестинацију за имигранте.

Др Оињен Обућина

Зборник је у потпуности испунио основни научни циљ спроведеног истраживања, тј. омогућио веома добар увид у карактеристике, мишљења и ставове међународних студената и (транс)националних контекста који их обликују. Посебна вриједност зборника се огледа у комбиновању поглавља заснованих на опробаним факторима и новијим концептуално-теоријским алатима. Истовремено, резултати примијењених аспеката истраживања, који су у одређеном броју поглавља преточени и у препоруке, могу да послуже као вриједне смјернице за унапређење постојећих и креирање нових јавних политика усмјерених ка привлачењу страних студената, повратку свршених домаћих студената, односно повољнијем позиционирању Републике Србије у контексту глобалних академских и професионалних токова.

Проф. др Далибор Савић

www.idn.org.rs

9 788670 932821

idn

МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ МИГРАЦИЈЕ И ИДЕНТИТЕТИ

idn ИНСТИТУТ
ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Институт од националног значаја
за Републику Србију

МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ МИГРАЦИЈЕ И ИДЕНТИТЕТИ

Уредници
Весна Лукић
Владан Видицки

Едиција Истраживања

Радови у овом тематском зборнику су базирани на подацима из теоријски заснованог емпијског истраживања о повезаности међународне миграције студената и идентитета, спроведеног у оквиру пројекта „International student migration in the Serbian context and (re)construction of identity: Main issues and inputs for policy making” – IS-MIGaIN, финансираног од стране Фонда за науку Републике Србије, а под руководством Института друштвених наука. Циљ је био да се из више перспектива осветли на који начин искуство међународне миграције утиче на (пре)обликовање различитих аспеката идентитета код студената, како оних из Србије, тако и студената из иностранства у Србији. Интердисциплинарни приступ се огледао и у хетерогеним научним профилима аутора, који припадају различитим научним дисциплинама и институцијама.

Овим издањем у оквиру едиције Истраживања ИДН наставља да подржава развој и спровођење теоријски утемељених емпијских истраживања и да прати савремене трендове у друштвеним наукама. Надограђујући новим техничким инструментима и научним методологијама дугогодишње искуство у концептуализацији и спровођењу како квантитативних тако и квалитативних истраживања, добијени подаци не стоје само у центру овог зборника, већ представљају и важан јавно доступан ресурс за даља истраживања и за креирање препорука у оквиру одговарајућих јавних политика.

ЕДИЦИЈА ИСТРАЖИВАЊА

МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ
МИГРАЦИЈЕ И ИДЕНТИТЕТИ

ЕДИЦИЈА

Истраживања

УРЕДНИЦА ЕДИЦИЈЕ

Др Ирена Ристић

ИЗДАВАЧ

Институт друштвених наука

Београд, 2025.

ЗА ИЗДАВАЧА

Др Горан Башић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Мирјана Бобић

Проф. др Далибор Савић

Др Огњен Обућина

ISBN 978-86-7093-282-1

https://doi.org/10.56461/ZR_2025.ISMI

МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ МИГРАЦИЈЕ И ИДЕНТИТЕТИ

Уредници
Весна Лукић
Владан Видицки

Београд, 2025

Књига је резултат пројекта “International student migration in the Serbian context and (re)construction of identity: Main issues and inputs for policy making” (IS-MIGaIN), који финансира Фонд за науку Републике Србије у оквиру програма „ИДЕНТИТЕТИ” – број пројекта 1434.

Садржај

ПРЕДГОВОР	7
Весна Лукић, Владан Видицки УВОД	11
Снежана Стојшин МЕТОДОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСТРАЖИВАЊА	19
Нена Васојевић УТИЦАЈ ФАКТОРА ПРИТИСКА И ПРИВЛАЧЕЊА НА ОДАБИР ДЕСТИНАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА: КОНТЕКСТ СРБИЈЕ	41
Милица Весковић Анђелковић КОМПОНЕНТЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА У СРБИЈИ	61
Јелена Предојевић Деспић СОЦИО-КУЛТУРНА ПОВЕЗАНОСТ: ИСКУСТВА МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА У СРБИЈИ И СТУДЕНАТА ИЗ СРБИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ	79
Владан Видицки МЕЂУНАРОДНИ СТУДЕНТИ ИЗМЕЂУ ДВА ТРЖИШТА РАДА: ПРОФЕСИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ, УСЛОВИ РАДА И ПЛАНИРАЊЕ КАРИЈЕРЕ	95
Јасна Петрић ПРОМЕНА ПРОСТОРНОГ ИДЕНТИТЕТА КРОЗ МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ МИГРАЦИЈЕ	113
Весна Лукић „ТИ НИСИ ИСТА” – ИСКУСТВА СОЦИО-КУЛТУРНЕ АДАПТАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА	131
БИОГРАФИЈЕ АУТОРА	147

ВЕСНА ЛУКИЋ

Институт друштвених наука, Београд

„ТИ НИСИ ИСТА” – ИСКУСТВА СОЦИО-КУЛТУРНЕ АДАПТАЦИЈЕ МЕЂУНАРОДНИХ СТУДЕНАТА

Сажетак

Међународни студенти се суочавају са бројним социо-културним и академским изазовима у земљи у којој студирају. Рад се бави утицајем искуства студирања у иностранству на промене различитих аспеката живота међународних студената. Ослања се на резултате прикупљене у склопу IS-MIGaIN пројекта, како путем квантитативних, тако и путем квалитативних метода. Циљ истраживања је испитивање ставова и искустава међународних студената о томе да ли је и колико миграционо искуство утицало на (ре)конструкцију сопственог и социо-културног идентитета, кроз њихову субјективну перцепцију. За анализу података коришћене су дескриптивна статистичка анализа, као и тематска анализа путем MAXQDA 2024 програма. Искуства промена доживљених током студирања у иностранству приказана су из перспективе међународних студената у Србији и студената из Србије који су студирали или даље студирају у иностранству. Резултати показују да постоје комплексна и разнолика искуства трансформације у различитим аспектима личности и живота међународних студената, током процеса адаптације у академске и социо-културне оквире друштва и државе у којој студирају. Закључак који се намеће јесте да међународни студенти препознају колико су се и на који начин променили услед интеракција са новом средином, а те промене углавном прихватају и оцењују их као позитивне и корисне.

Кључне речи: адаптација, идентитет, међународни студенти, миграције, промене

Кроз литературу се уочава да међународни студенти припадају групи „*sojournera*” – особа које привремено (ограничен временски период) борави у иностранству са специфичном сврхом (Ward & Kenedi, 1993; Schwartz, Unger, Zamboanga & Szarocznik, 2010). „*Sojourning*”, као феномен привременог борава вишта појединца у друштву које се у погледу културе (заједничких вредности, уверења и норми) разликује од оног у његовој земљи порекла, постао је све израженији последњих деценија (Gu, Schweisfurth & Day, 2010).

Међународни студенти, једна од поткатегија „*sojournera*”, пролазе кроз процесе прилагођавања (енгл. *adjustment*) и интеркултуралне адаптације у ново друштвено окружење. Интеркултурална адаптација подразумева промене у

осећањима, ставовима и понашању (Yang, Noels & Saumure, 2006). Анализом релевантне литературе Бијервиацзонеk и Валзус закључили су да се термини прилагођавање и адаптација најчешће користе наизменично, нарочито у радовима који у средишту пажње имају популацију међународних студената (Bierwiaszonek & Waldzus, 2016). Ипак, има и аутора који сматрају да је адаптација процес суочавања са интеркултуралном транзицијом, а прилагођавање резултат овог процеса, или обрнуто; као и оних аутора који сматрају да се под прилагођавањем подразумевају мање промене, а под адаптацијом веће (Bierwiaszonek & Waldzus, 2016). Према Беријевом моделу акултурације, под акултурацијом¹ се подразумева процес психолошких и културних промена до којих долази након интеркултуралног контакта, док је адаптација исход комплексних процеса стварања нових и задржавања старих веза у погледу култура друштава порекла и одредишта (Berry, 1997). Ипак, неки аутори у својим радовима изједначавају акултурацију са адаптацијом или са трансформацијом идентитета (Chirkov, 2009).

Сматра се да је адаптација миграната први корак ка интеграцији и као таква најчешће једносмеран процес, за разлику од интеграције која је двосмеран процес (Лукић, 2018; Согмош, 2022). Управо је интеграција, према Берију (2006), једна од четири стратегије акултурације² (асимилација, интеграција, сепарација и маргинализација), при чему се издвајају и четири категорије миграната укључене у тај процес: добровољни имигранти, избеглице, тражиоци азила и привремени мигранти (*sojourner*) (Berry, 2006; Berry, Phinney, Sam & Vedder, 2006). У односу на првобитна тумачења појма акултурације, од друге половине 20. века акултурација се посматра у ширем смислу односно као процес интеракције међу културама (Akhtariyeva, Ibragimova & Tagasova, 2019). Наиме, акултурација се најчешће дефинише као интеракција између одржавања културе: жеље „*sojourner*“ да одрже свој културни идентитет формиран у друштву земље порекла са једне, и жеље да се иницира контакт са члановима друштва одредишта и активно учествује у новом друштву са друге стране (Hofhuis, Hanke & Rutten, 2019). Разматрајући две основне димензије акултурације: однос према култури земље порекла и однос према култури земље одредишта (контакта), Вард и Рана Деуба током интеркултуралне транзиције разликују психолошку (емотивну) и социо-културну (дихевиоралну) адаптацију, између којих је утврђена позитивна корелација (Ward & Rana-Deuba, 1999). Бројна инострана истраживања, нарочито популације међународних студената, указују да изложеност другачијој култури може имати како позитивне тако и негативне аспекте, у зависности од степена адаптације на

¹ Посматра се кроз ставове, веровања, вредности и идентитете миграната.

² Односе се на концептуализацију идентитета земље порекла и земље домаћина.

ново културно и друштвено окружење (Berry, Kim, Minde & Mok, 1987; Zhou, Jindal-Snape & Topping, 2008). Специфичност међународних студената, у односу на друге групе становништва у процесу адаптације, јесте постојање и академске адаптације коју поједини аутори, поред две претходно наведене перспективе адаптације, посебно издвајају (Zhou & Todman, 2009; Jindal-Snape & Ingram, 2013). Отуда се на примеру међународних докторанада наводи да они пролазе кроз троструку животну транзицију, која обухвата пресељење у нову земљу, прелазак у нови образовни систем са другачијим очекивањима, и другачији ниво академских студија (Jindal-Snape & Ingram, 2013). Уз ове промене везује се одређени период личног развоја и адаптације на друштво пријема. Током процеса адаптације на нов вредносни систем и културне норме, међународни студенти напуштају устаљене норме и очекивања и тиме своју зону комфора, доживљавајући сопствене промене у новом окружењу (Петрић & Лукић, 2023). То је нарочито изазовно током прве године студирања и живота у иностранству, када се изграђују нове везе са другим студентима, наставницима и другим члановима друштва у земљи студирања.

Аутори Игњатовић и Станојевић (2022) указују на релевантност перспективе животног тока за проучавање демографских феномена, међу којима су и миграције као једна од трију основних демографских компонената (Ignjatović & Stanojević, 2022). У вези с тим, студенти се могу посматрати као млади људи, у фази животне транзиције између детињства и одраслог доба, када се након одласка из родитељског дома суочавају са новим ситуацијама и искуствима. Међутим, и животни ток студента, такође, има своје фазе, које обухватају период пре уписа студија, током студирања, и по стицању дипломе. Током студирања у иностранству процеси прилагођавања и адаптације у ново друштвено окружење одвијају се у другој фази тог тока.

Бројни истраживачи наглашавају да различите фазе и промене, које прате миграциони процес и са њим неизоставно повезан процес адаптације међународних студената у ново и другачије образовно окружење, културу и друштво, воде ка изграђивању и променама идентитета појединаца у склопу друштвеног окружења (Zhou et al., 2008; Gu et al., 2010; Markov & Periklieva, 2023). Управо је развијање кохерентног осећаја јаства и идентитета један од кључних развојних циљева у адолесценцији и млађем одраслом узрасту (Erikson, 1968). Различита истраживања спроведена у претходној деценији обogaђују наше знање, не само о томе како и у којој мери искуство студирања у иностранству утиче на развој идентитета, већ и који су то и како делују покретачи (енгл. *facilitators*) промена идентитета, који помажу студентима да превазиђу препреке током процеса прилагођавања новом академском и социо-културном друштвеном окружењу (Severino, Messina & Liorent, 2014; Ng, Haslam, A., Haslam, C. & Cruwys, 2018).

Према темељним поставкама социјално-когнитивне теорије, првобитно назване теоријом социјалног учења, која се интересује за процесе учења унутар конкретног друштвеног окружења кључна је интеракција између личних, бихевиоралних и социјалних фактора односно особе, понашања и окружења (Bandura, 2002; Schunk & DiBenedetto, 2023). Основна поставка је да унутар конкретног друштвеног контекста појединци ступају у интеракцију са својим окружењем и једни са другима, при чему се учење путем *оџажања* види као главни начин сазнавања и друштвеног обликовања појединца.

С обзиром на све наведено, подстакнути концептом интеркултуралне адаптације која подразумева промене у осећањима, ставовима и понашању, у овом прилогу се, из социо-културне перспективе, испитује утицај искуства студирања у иностранству на промене у различитим аспектима личног живота међународних студената, кроз њихову субјективну перцепцију. Постављена су следећа истраживачка питања:

- Да ли динамично и комплексно искуство студирања у иностранству утиче на промене у животима међународних студента, и ако утиче, на које димензије различитих идентитета се ове промене односе?
- Шта нам искуства међународних студената откривају о променама у њиховим животима које су запазили након студирања у иностранству и какав је њихов однос према тим променама?

Рад је утемељен на резултатима прикупљеним током реализације IS-MIGaIN пројекта, у склопу којег су примењене и квантитативне и квалитативне методе истраживања, чија примена је детаљно објашњена у поглављу о методолошким напоменама. Овај прилог је усмерен на податке добијене посредством електронског упитника, али и сазнања добијена путем фокусгрупних и научних разговора, са циљем да се испита да ли и какав утицај имају искуства која су стечена током студирања ван граница своје земље порекла на промене у схватању себе и других.

Под утицајем различитих окружења међународни студенти су предмет промена, али су услед трансформативног потенцијала међународног високог образовања истовремено и носиоци промена, како у сопственим животима, тако и у друштву. Тиме доприносе настанку транснационалних друштвених простора (Schröger & Schweppe, 2011; Clifford & Montgomery, 2015; Wang, Hanley, Kwak et al., 2024). Ипак, аутори истичу да су упркос њиховом значају, с обзиром на бројност, међународни студенти недовољно проучавана поткатегорија мобилног становништва (Findlay, 2011). Ми бисмо додали да је ова група становништва и поред њиховог друштвеног значаја недовољно истражена и у контексту Србије.

РЕЗУЛТАТИ

Анализа одговора на питање које указује на везу између студирања у иностранству и сопствених промена: „Који од понуђених одговора вас најбоље описује?” показује да већина испитаника (81,3%) сматра да их је студирање у иностранству променило. Готово половина испитаника (49,5%) каже да их је студирање у иностранству јако променило, а најмање је оних који сматрају да их је студирање у иностранству врло мало променило (графикон 1).

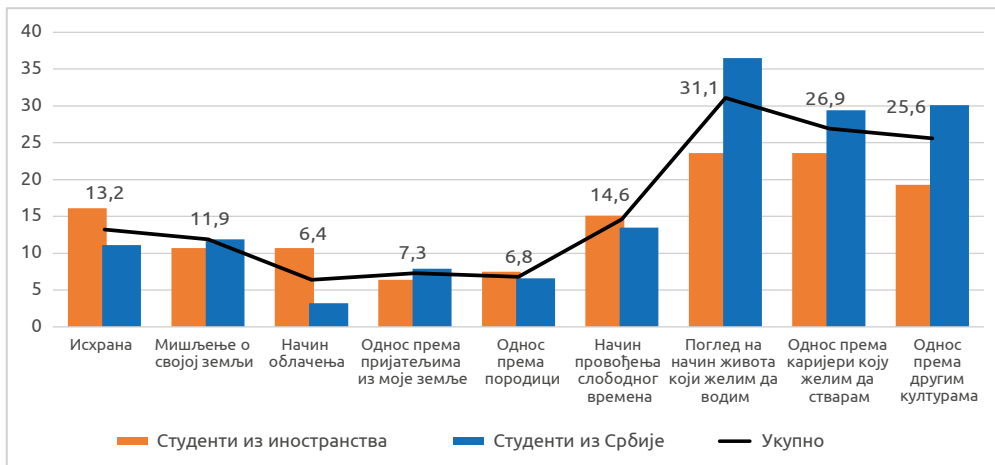

Графикон 1. „Који од понуђених одговора вас најбоље описује?” – Субјективна процена утицаја студирања у иностранству на личне промене (%)

Посматрано према земљи порекла студената, за обе групе испитаника нема разлике, те код готово половине преовладава став да их је студирање у иностранству јако променило. Ипак, приметно је да већи удео студената из иностранства у Србији у односу на студенте из Србије који студирају ван земље сматра да их је студирање у иностранству врло мало променило, или их је само делимично променило (графикон 1).

Полазећи од процеса прилагођавања и интеркултуралне адаптације, испитивани су ставови о утицају студирања у иностранству на међународне студенте, кроз промене у навикама у исхрани и начину облачења, односу према другим културама, промени мишљења о земљи порекла, односу према каријери коју желе да стварају, односу према породици и пријатељима, али и начину провођења слободног времена и начину живота који желе да воде. Ове компоненте сродне су бихевиоралним и когнитивним ставкама индекса акултурације према истраживањима аутора – Ворд и Рана Дуба (Ward & Rana-Deuba, 1999).

Ако анализирамо на које се компоненте различитих идентитета ове промене односе, види се да се највећи удео испитаника изјаснио да се у њиховим животима у потпуности променио однос према другим културама, каријери и начину живота који желе да воде. Те промене су видљивије код студената пореклом из Србије (графикон 2).

Графикон 2. „Шта се и у којој мери, према Вашем мишљењу, променило у Вашем животу од одласка у иностранство до данас?“ (%)

Како бисмо боље разумели ове резултате, након анализе одговора испитаника, искуства промене током студирања приказана су кроз речи међународних студената. У спроведеној анализи путем MAXQDA 2024 програма у оквиру категорије „искуство миграције“ поткатегорија „уочене промене услед миграције“ била је заступљена 40 пута. Од тога је 13 пута забележена током фокусгрупних разговора, а 27 пута током научних разговора.

Слично налазима других аутора, као што су Гу и сарадници и Кормос (Gu et al., 2010; Cormos, 2022), међу запаженим променама испитаници наводе оне који се односе на сопствени идентитет: промене у менталитету, животним принципима, стилу живота, промене слике о себи. Испитаници, пре свега указују на изградњу личности „(...) Почела сам, чини ми се, да традим сојсџивену личносџ.“ (ж, 28, Србија), стицање веће самосталности „(...) Почела сам да живим као одрасла особа.“ (ж, 28, Србија), „(...) неџо сам некако морала сама да се налазим у свему џоме, а увек сам се смаџрала да нисам џолико независна.“ (ж, 29, Аустрија), самопоуздања „Мислим да сам сџекао више самоџоуздања живоџом у иносџрансџиву, заџо џиџо (...) се сусреџеш са различџиџим изазовима, различџиџим искусџивима и џо џе изведе из џвоје зоне комфора.“ (м, 26, Србија), „Мноџо се осеџам боље у смислу да имам и више самоџоуздања.“ (ж, 29, Аустрија), веће комуникативности и отворености „Пре неџо џиџо сам оџишла у иносџрансџиво

да сидуирам, била сам сидуљива и нисам била баш комуникативна (...) Тако да ми је ша идеја слободе, када сам изашла из своје земље, шо ми је ошворило нови свеш.“ (ж, 28, Србија), „Примешила сам да сам шошала досша дирекшнја (...) Хоћу рећи, мислим да је шо сшварно шроменило шу сшрану мој каракшера (...) Научила сам да избацити 90% увода и бугем дирекшнја, а шакође сам научила и да мало мање шазим на шо шша шоворим. Али знам да ме неће осушваши као особу, да неће мислиши да сам зла или шлуша, само зашо шшо сам рекла нешшо зло или шлуш.“ (ж, 30, Србија), али и постављања граница према другима „(...) шо је шо шошављање шраница које је код нас (...) све ши је нешријашно, све се ши некоме шравдаш (...) Та нека вршша мало сировије ошворености, шшо је мени сшвим ОК.“ (ж, 33, Аустрија) Иако их наводе и неки мушки испитаници, промене везане за већу самосталност претежно су истакле испитанице.

Ново и другачије академско окружење и стил живота утицали су и на бољу организованост: (...) „мислим да сам досша шошала оршанизованија јер је шашо шима оршанизација на шрвом месшу, све је некако шшрошрамано (...) И онда ми се некако ша оршанизација мало шошшла на виши ниво када сам се вршшла (...) сшшрам да сам досша била неоршанизована шре шшоша. То ми је била нека шлавна шромена.“ (ж, 29, Аустрија), као и на оспособљавање за различите аспекте професионалног живота: „Посшао сам више уверен у своје вешшине и у шоме шша знам и шша не знам, шшо је бишно (...) Изшради се неки иншешришеш личностши (...) Када шошледам уназад имам осешај да сам се као личностш осшособио за различитше асшешке професионалној живошаша и да шу нема више неке велике дилеме. То је разлика, шо је највећи бенефиш.“ (м, 30, Немачка) Запажа се и усвајање нових стилова учења: „увишам колико ме је шроменило учење шше вршше да шрисшуйам на шшшј начин сшшварима шшо је шешко измениши. Професионално на лични шгеншшешеш. То ми се шроменило шашо.“ (ж, 31, Француска), што је у складу са налазима Гуа и сарадника (Gu et al., 2010).

Студирање у иностранству утицало је и на начин живота који испитаници желе да воде:

„Ово ме је шакође навело да шочнем да размишљам о шоме ко сам као особа и шша желим да радим, уколико сшварно желим да радим оно шша сам рекао да желим да радим.“ (м, 26, Србија);

„Овде сам научила шша је бриша за себе. Шша су шо сошсшвени шриоритешши, шша је човеку шошребно“ (ж, 29, Србија),

као и на боље разумевање других култура и прихватање различитости:

„Ушознајем Свеш. Ушознајем нове кулшуре.“ (ж, 20, Србија);

„Прво сам се сшварно добро забављала и доживела сам нешшо као кулшуролошки шок (...) Мислим да ме је ово досша шроменило.“ (ж, 30, Србија);

„Лејо је ујознаши нови сисџем, нову кулџуру (...) боље разумеши љраво-славну веру. То је досџа занимљиво, јер мене занимају различитше вере, а занимају ме и људи и џо какви су они.“ (м, 26, Србија);

„Највећа љромена ми је џо шџо ми је љосџало нормално да будем окружен људима из различитших земаља.“ (м, 34, Немачка)

Промене карактеристика сопствене личности запажене током и након студирања у иностранству испитаници оцењују као позитивне, у смислу да им пријају:

„(...) Све ме је џо обојашило као личносџи. И даље џо не моју да дефинишем, али осећам љромену... љозишивну љромену.“ (ж, 22, Србија);

„Сџварно уживам у осећају да се мењам.“ (ж, 20, Србија);

„(...) џо ме је љроменило заувек и срећна сам“ (ж, 33, Аустрија);

„Некако (...) сазнајем више џоја о самој себи, шџо је сјајно!“ (ж, 30, Србија)

Међутим, студирање у иностранству утиче на потешкоће у одржавању веза са пријатељима из земље порекла (Ng, Haslam A & Haslam C, 2018). То истиче и испитаница, која дуже време студира у иностранству: *„Нека љријашељсџива су ми слабија неђо шџо су била раније. Заџо шџо колико људи ујознам овде и колико знам кући јако је џешко да се са свима сџално комуницира и мислим да се неко наљуши шџо му не ођоворим.“ (ж, 22, Канада)*

Код високообразованих повратника у Србију, поред очувања идентитетске основе потекле из примарне заједнице и друштва порекла, запажени су и нови облици разумевања властите личности испитаника (Весковић Анђелковић & Васојевић, 2023). Повратник са студија у иностранству указује на промену односа према земљи порекла: *„Мени је највећа љромена у мом љоумању сџвари да мнођо више ценим месџо одакле сам. С неке друје љерсџекџиве видим Србију. Пуџовали смо, видели смо и на крају смо се враџили на оно месџо одакле смо и сџознали. Први љуџи видим које су вредносџи, љредносџи у односу на месџа где сам живео. Србија је суџер.“ (м, 32, Италија), док до ове промене није дошло код испитанице која је у иностранству: *„(...) нисам љримешила да ми било ко (...) нешџо сџомиње да сам се љроменила у џом смислу (...) никад се нисам осећала џолико нешџо национални џај дух везан за Србију. Никад ми џо нешџо није љревише биџно и онда не осећам се да сам се дисџанцирала од домовине или од Србије. Ово је месџо где живим исџо као шџо је у Србији било месџо да живим и више се вежем за ОК људе које волим у Србији, људе које волим овде неђо за некакав национални конџексџ.“ (ж, 29, Немачка) Такође, студирање у иностранству утиче на новонасталу потребу за истицањем порекла, како код**

наших студената у иностранству, тако и код студената из иностранства који студирају у Србији. Испитаници који су то истакли сматрају да је то важно нагласити приликом првог представљања другима у земљи у којој студирају: „Док сам била кући *џо* се зна и онда нема *џоџребе* да се *џрича* о *џоме* (...) ја сам овде *ајсолуџни сџранац* и онда *џо шџо* мене *исџиче* од *друџих јесџе* моје *џорекло*, *јесџе џо* одакле сам и самим *џим* се *везује* мој *иденџиџеџ* за *џо*. То је мени *џосебно биџно* да људи знају одакле сам, да се ја *џоносим* с *џим* заџо *шџо* нема *џоџребе* да не буде *џако* и самим *џим* се *нешџо* и зна више о мени, када се зна моје *џорекло*.” (ж, 23, Мађарска); „Као *џрво*, јако сам *џоносан* *шџо* *џредсџављам* своју земљу. Тако да је *џрва сџвар* коју ћу рећи име моје земље, дакле, ја сам из *џе* и *џе* земље, из *џој дела свеџа* (...) Заџо *шџо* људи заборављају имена. Тако да је земља *нешџо шџо* већина људи *заџамџи*. Тако да ће се *сеџиџи* мене и моје земље.” (м, 29, Србија)

Испитаници доживљавају различита проживљена искуства као трансформативна, што запажају не само они, већ и њихови пријатељи и породица:

„Време *џроведено* у Србији ме је *сџварно досџа џроменило*. *Променило* ме је у *друју особу*. Можда када одем да *џосеџим џородицу*, *можда* ће и они *схваџиџи* да им се *враџио неко друју*.” (ж, 20, Србија);

„(...) *једна џријаџеџица* ми је *рекла*, *Сезарија*, *џи* ниси *исџа*. *Шџа џи* се *доџодило?*” (ж, 28, Србија)³

Од стране међународних студената управо је трансформација препозната као једна од три димензије интернационализације, а описују је као „адаптацију на различите културе”, „прихватање другачијих норми”, те „излазак из свог сопственог идентитета и улазак у нови” што потврђују и резултати студије Ховеа и сарадника (Howe, Ramirez & Walton, 2023: 120). О позитивним трансформативним искуствима адаптације на нову средину, услед студирања у иностранству, наш испитаник каже:

„Добијеш *џрилику* за *нова искусџва* и научиш *како да се џрилаџодиш* различитим *изазовима* (...) Уколико не *изађеш* из своје *зоне комфора*, *џо* се *никада* неће *доџодиџи*, *увек* ћеш *све да радиш* на *исџи начин*, *живећеш* и *џосџо-јаћеш* на *исџи начин* (...) *нећеш изџрадиџи* *каракџер* (...)” (м, 26, Србија)

Студенти су свесни динамике промена, али је тешко издвојити узроке неких запажених промена, односно у потпуности их приписати искуству студирања у иностранству, с обзиром на „*џросџо мењање нас* као *сазревањем* и *сџарењем*.” (ж, 32, Немачка) Ипак, као последицу студирања у иностранству, један испитаник примећује промену у односу других људи према њему

³ Управо је навод поменуте испитанице послужио као део наслова овог рада.

„Оно што примећујем јесте да постоји разлика од стране људи ка мени. То што ја студирам у иностранству је нешто сјајно, што је нешто велико, иако ја што оштрије не видим иако, није осећам иако, али видим да однос људи према мени (...) људи су се некако променили. То ми је било изненађујуће.“ (м, 34, Немачка)

Поред промена које међународни студенти доживљавају током времена, одвијају се и друштвене промене у земљи студирања и земљи порекла, које захтевају ново прилагођавање. Отуда испитаница, која је студирала у иностранству, а сада похађа мастер студије у Србији, каже: *„А ја, (...), на пример, која студирам у иностранству, када се будем вратила, мораћу, (...) што ће да буде као да упознајем своју земљу (...) Хоћу рећи, када се вратиш након шест година, све се променило. Тако да кад се вратим, што ће бити као да поново упознајем своју земљу и покушавам да сазнам ствари које нисам знала шест година раније и мислим да ће се одређене ствари догодити када се будем вратила – јер се за две године у Србији много шта променило у мојој земљи, а током те две године ја ниједном нисам ишла кући, иако да ће након свега, поново, што бити права експлозија емоција и ново учење.“* (ж, 28, Србија) Делећи своје искуство настале промене једна испитаница истиче да је свесна да њени усвојени обрасци понашања током студирања у Србији можда неће бити одговарајући у некој другој средини: *„Не знам, ако једној дана будем мигрирала, не знам како поново да се навикнем на што слећило, хоћу рећи, како ћу да понесем да поново не знам ствари и да будем суштинскија, али што је у ствари јако добро, јер успуш сам се ослободила и страха (...) није ме страх да кажем шта мислим и што је дивно.“* (ж, 30, Србија)

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧЦИ

Сведочимо све већој интернационализацији, не само високог образовања, већ и друштвених односа у савременом свету. У модерном друштву заснованом на знању, високообразовано становништво са вештинама културне осетљивости и повећане толеранције ка другима значајно је са аспекта размене знања и искустава и друштвене кохезије.

Премда се не могу генерализовати, резултати овог истраживања показују да, услед суочавања са различитим социо-културним и академским изазовима функционисања у новој средини и адаптације, међународни студенти доживљавају изразите и различите промене аспеката своје личности. Запажа се да студирање у иностранству доприноси личном развоју појединаца, животном стилу, али и отворености ка новим културама и праксама у друштву у којем живе и студирају. Наведене промене које се односе на боље разумевање других култура и прихватање различитости више су заступљене

у описаним искуствима адаптације студената који студирају у Србији, с обзиром на то да су у питању веће културолошке разлике између земље порекла (Пакистан, Нигерија, Аргентина, Суринам, Сирија и друге) и земље студирања. Испитаници из Србије претежно студирају у европским земљама и оно што запажају јесте већа мултикултуралност средине у односу на релативно ниску имиграцију у Србији. Промене након студирања у иностранству одвијају се кроз трансформацију и изградњу њиховог места и улоге у новом друштву, као резултат интеракције између међународних студената и популације земље у којој студирају те ширег друштвеног окружења које обликује процесе адаптације и акултурације. Анализа студентских прича и животних искустава показује различита искуства, мада већину промена међународни студенти оцењују као позитивне и корисне, осим слабљења појединих пријатељских веза.

Било да је реч о имигрантима или привременим мигрантима, према теорији интеркултуралне адаптације појединци се током времена мењају у новом и непознатом социо-културном окружењу, прилагођавајући му се. Током овог процеса, они су подстакнути да се „прилагоде начинима размишљања и деловања који су конзистентни или компатибилни са преовлађујућим културним праксама окружења” учећи да мењају своје старе навике (Kim, 2001: 51). Резултати потврђују основне поставке социо-когнитивне теорије за објашњење процеса социо-културне адаптације међународних студената који ступају у интеракцију са окружењем у коме тренутно бораве, учећи путем опажања. Наиме, „док се експлицитне културне норме могу научити из литературе, имплицитне се могу стећи само преко припадника дате културе”, кроз интеракцију (Biegwiazczonek & Waldzus, 2016: 769). То поткрепљују детаљни квалитативни подаци из научних разговора вођених са испитаницима који студирају у Србији: „*Сћално од људи учим нешто ново (...) Учим нешто о њима и како да им ћрисћућим. Ово је ћроменило начин на који размишљам о људима (...) Овде сам ћосмаћрала и што је ућицало и на мене.*” (ж, 29, Србија), „*Овде сам сазрела и научила да будем жена каква сам данас. А сваки дан је нова лекција.*” (ж, 28, Србија)

Говорећи о искуству миграције и студирању у иностранству једна испитаница каже: „*(...) вероваћно ме што учинило оћћорнћјом.*” (ж, 30, Србија) Ово потврђује налазе других аутора који истичу резилијентност, односно отпорност или способност адаптације међународних студената кроз промене и развој личности, како би се сопственим снагама превазишле потешкоће и постигао успех (Gu et al., 2010; Lilyman & Benneth, 2014).

Свакако да осим активног утицаја међународних студената на своја миграциона искуства, путем самосталног доношења одлука, на њихове изборе и могућности утиче и динамичан друштвени контекст који обликује процесе адаптације и акултурације (Gu et al., 2010; Schwartz et al., 2010). Резултати

истраживања спроведеног међу међународним студентима у Канади (Tavares, 2021) о томе како су њихова вишеструка и разноврсна искуства утицала на конструкцију идентитета, из угла три различите теоретске перспективе о идентитету, указују на значај социо-културног контекста међу све три перспективе. „Уколико се не би обрађала критичка пажња на контекст идентитет би се посматрао као статичан и у потпуности као избор појединца“ (Tavares, 2021: 93). О надоградњи своје личности као исходу интеракција са различитим социо-културним срединама испитаница, која је студирала у Кини, а сада похађа мастер студије у Србији, каже: *„Када сам дошла овде, у Београд и у Србију, у себе сам сјаковала још шјоја, још љакеша у ову личност, овај карактер шјо сам сада ја, ја сам шја особа (смеје се).“* (ж, 28, Србија) Полазећи од постулата теорије социјалног учења, може се рећи да је процес адаптације међународних студената одређен испреплетеношћу различитих фактора утицаја. Промене идентитета одвијају се у друштвеном контексту који је другачији од оног који постоји у њиховој држави порекла, па се сада кроз интеракцију личних, бихевиоралних и социјалних фактора у новом социо-културном окружењу преобликује раније формиран идентитет. На крају можемо рећи да резултати овог истраживања јасно потврђују налазе претходних истраживања (Gu et al., 2010; Gu & Schweisfurth, 2015; Liu & Rathbone, 2021) да је искуство студирања у иностранству трансформативно и да подразумева одређени степен промене идентитета.

ЛИТЕРАТУРА

- Akhariyeva, R., Ibragimova, E. & Tarasova, A. (2019). Dynamics of Acculturation Process among Foreign Students in the Multi-Ethnic Educational Environment of the Higher Educational Establishment. *Journal of Social Studies Education Research*, 10(3), 82–102.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Journal of Applied Psychology: An International Review*, 51, 269–290.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46, 5–34.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In: Sam D. L & J. W. Berry, (eds.) *Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27–42). New York: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., Kim, U. Minde, T. & Mok, D. (1987). Comparative Studies of acculturative stress (Canada), *International Migration Review*, 21(3), 491–511.
- Berry, J. W., Phinney, S. J., Sam, L. D. & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity and Adaptation. *Applied psychology: an international review*. 55(3), 303–332.
- Bierwaczzonek, K. & Waldzus, S. (2016). Socio-cultural factors as antecedents of cross-cultural adaptation in expatriates, international students, and migrants: A review. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 47(6), 767–817.
- Весковић Анђелковић, М. & Васојевић, Н. А. (2023). (Ре)конструкција идентитета високообразованих повратника – Случај Србија. *Социолошки преглед*, 57(4), 1074–1098.
- Gu, Q., Schweisfurth, M. & Day, C. (2010). Learning and Growing in a 'Foreign' Context: intercultural experiences of international students. *Compare*, 40(1), 7–24.
- Gu, Q. & Schweisfurth, M. (2015). Transnational connections, competences and identities: experiences of Chinese international students after their return 'home'. *British Educational Research Journal*, 41(6), 947–970.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Zhou, Y., Jindal-Snape, D., Topping, K. & Todman, J. (2008). Theoretical models of culture shock and adaptation in international students in higher education. *Studies in Higher Education*, 33(1), 63–75.
- Zhou, Y. & Todman, J. (2009). Patterns of Adaptation of Chinese Postgraduate Students in the United Kingdom. *Journal of Studies in International Education*, 13(4), 467–486.
- Ignjatović, S. & Stanojević, D. (2022). Guest editors' introduction. *Stanovništvo*, 60(2), 1–6.
- Jindal-Snape, D. & Ingram, R. (2013). Understanding and Supporting Triple Transitions of International Doctoral Students: ELT And SuReCom Models. *Journal of Perspectives in Applied Academic Practice*, 1(1), 17–24.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Washington DC: SAGE Publications.
- Lillyman, S. & Bennett, C. (2014). Providing a positive learning experience for international students studying at UK universities: A literature review. *Journal of Research in International Education*, 13(1), 63–75.
- Лукић, В. (2018). Од имиграције до интеграције – Можемо ли да учимо од земаља са развијеним политикама интеграције миграната? *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, 167, 639–649.

- Markov, I. & Periklieva, V. (2023). Foreign students in Bulgaria. Tendencies and determinants of Sociocultural Adaptation. In: P. Hristov, I. Markov, V. Periklieva & D. Pileva (eds.) *Coming To, and Staying In, the Poorest Country in the EU: Immigration to Bulgaria* (pp. 42–62). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Ng N. W. K., Haslam A., Haslam C. & Cruwys T. (2018). „How can you make friends if you don't know who you are?” A qualitative examination of international students' experience informed by the social identity model of identity change. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(3), 169–187.
- Петрић, Ј. & Лукић, В. (2023). Просторни идентитет међународних студената и везаност за град, *Социолошки преглед*, 57(4), 1099–1129.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L. & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: implications for theory and research. *The American psychologist*, 65(4), 237–251.
- Schröer, W. & Schweppe, C. (2011). Transnationality and social work. In: Otto, H.-U., Thiersch, H. (eds.), *Handbook of social work*, 4th completely revised edition (pp. 1686–1694). Munich: Ernst Reinhardt Verlag.
- Schunk, D. & DiBenedetto, M. (2023). Learning from a social cognitive theory perspective. In: Robert J. Tierney, F. Rizvi, K. Ercikan (eds.). *International Encyclopedia of Education* (Fourth Edition) (pp.22–35). Amsterdam: Elsevier Science.
- Severino, S., Messina, R. & Liorent, V. (2014). International Student Mobility: An Identity Development Task? *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(3), 89–103.
- Skyrme, G. (2007). Entering the university: The differentiated experience of two Chinese international students in a New Zealand university. *Studies in Higher Education*, 32(3), 357–372.
- Tavares, V. (2021). Theoretical Perspectives on International Student Identity. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 13(2), 83–97.
- Findlay, A. M. (2011). An assessment of supply and demand-side theorizations of international student mobility. *International Migration*, 49(2), 162–190.
- Hofhuis, J., Hanke, K. & Rutten, T. (2019). Social network sites and acculturation of international sojourners in the Netherlands: The mediating role of psychological alienation and online social support. *International Journal of Intercultural Relations*, 69, 120–130.
- Howe, E., Ramirez, G. & Walton, P. (2023). Experiences of International Students at a Canadian University: Barriers and Supports. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 15(2), 115–133.
- Chirkov, V. (2009). Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation? *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2), 94–105.
- Clifford, V. & Montgomery, C. (2015). Transformative Learning Through Internationalization of the Curriculum in Higher Education. *Journal of Transformative Education*, 13(1), 46–64.
- Cormoş, V. C. (2022). The Processes of Adaptation, Assimilation and Integration in the Country of Migration: A Psychosocial Perspective on Place Identity Changes. *Sustainability*, 14(16), 10296.

- Yang, R. P.-J., Noels, K. A. & Saumure, K. D. (2006). Multiple routes to cross-cultural adaptation for international students: Mapping the paths between self-construals, English language confidence, and adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 487–506.
- Wang, Z., Hanley, N., Kwak, J., Vari-Lavoisier, I., Al Hussein, M., Sanchez Tyson, L., Akkad, A. & Chankseliani, M. (2024). How do international student returnees contribute to the development of their home countries? A systematic mapping and thematic synthesis. *International Journal of Educational Research*, 125, 102330.
- Ward, C. & Kennedy, A. (1993). Where's the 'culture' in cross-cultural transition: Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 24(2), 221–249.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422–442.

SERIES EMPIRICAL RESEARCH

INTERNATIONAL STUDENT
MIGRATION AND IDENTITIES

SERIES

Empirical Research

SERIES EDITOR

Dr Irena Ristić

PUBLISHER

**Institute of Social Sciences
Belgrade, 2025**

FOR PUBLISHER

Dr Goran Bašić

REVIEWERS

Prof Dr Mirjana Bobić

Prof Dr Dalibor Savić

Dr Ognjen Obućina

ISBN 978-86-7093-282-1

INTERNATIONAL STUDENT MIGRATION AND IDENTITIES

Editors

Vesna Lukić

Vladan Vidicki

Belgrade, 2025

This book is the result of the project – “International student migration in the Serbian context and (re)construction of identity: Main issues and inputs for policy making” (IS-MIGaIN), Grant No: 1434, financed by the Science Fund of the Republic of Serbia within the program “IDENTITIES”.

Contents

PREFACE	157
Vesna Lukić, Vladan Vidicki INTRODUCTION	161
Snežana S. Stojšin METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE RESEARCH	169
Nena A. Vasojević THE ROLE OF PUSH AND PULL FACTORS IN THE SELECTION OF DESTINATION FOR INTERNATIONAL STUDENTS: SERBIAN CONTEXT	191
MILICA VESKOVIĆ ANĐELKOVIĆ NATIONAL IDENTITY COMPONENTS IN FOREIGN STUDENTS STUDYING IN SERBIA	211
JELENA PREDOJEVIĆ DESPIĆ SOCIO-CULTURAL CONNECTEDNESS: EXPERIENCES OF FOREIGN STUDENTS IN SERBIA AND SERBIAN STUDENTS ABROAD	229
VLADAN VIDICKI INTERNATIONAL STUDENTS BETWEEN TWO LABOUR MARKETS: PROFESSIONAL IDENTITY, WORK CONDITIONS AND CAREER PLANNING	245
JASNA J. PETRIĆ CHANGE OF SPATIAL IDENTITY THROUGH INTERNATIONAL STUDENT MIGRATION	263
VESNA LUKIĆ “YOU ARE NOT THE SAME” — EXPERIENCES OF SOCIO-CULTURAL ADAPTATION OF INTERNATIONAL STUDENTS	279
AUTHORS’ BIOGRAPHIES	293

VESNA LUKIĆ

Institute of Social Sciences, Belgrade

“YOU ARE NOT THE SAME” — EXPERIENCES OF SOCIO-CULTURAL ADAPTATION OF INTERNATIONAL STUDENTS

Abstract

International students face numerous socio-cultural and academic challenges in their country of studying. The paper deals with the impact of the international studying experience on changing different aspects of international students' lives. It relies on the results obtained within the IS-MIGaIN project, both via quantitative and qualitative methods. The aim of the research is to investigate the attitudes and experiences by international students in terms of whether and to what extent the migration experience has influenced the (re)construction of their personal and socio-cultural identity, in their own subjective perception. For the data analysis, descriptive statistical analysis, as well as thematic analysis via the MAX-QDA 2024 program have been used. The experiences of change during studying abroad have been presented from the perspective of international students in Serbia and students from Serbia who either studied or are still studying abroad. The results indicate that there are complex and versatile experiences of transformation in different aspects of personality and life of international students, during the process of adaptation to the academic and socio-cultural framework of the society and state in which they study. A conclusion may be drawn that international students do recognise how much and in what way they have changed through interaction with new environment, and they mainly accept these changes and assess them as positive and useful.

Keywords: adaptation, identity, international students, migration, changes

According to previous research international students belong to the group of sojourners – persons who temporarily (for a limited period of time) reside abroad with a specific purpose (Ward & Kenedi, 1993; Schwartz, Unger, Zamboanga & Szapocznik, 2010). Sojourning, as a phenomenon of an individual's temporary residence in a society which, in terms of culture (common values, beliefs and norms), differs from their country of origin, has been becoming more and more pronounced in recent decades (Gu, Schweisfurth & Day, 2010).

International students, as one of the categories of sojourners, undergo processes of adjustment and intercultural adaptation to their new social environment.

Intercultural adaptation assumes changes in feelings, attitudes and behaviour (Yang, Noels & Saumure, 2006). Having analysed the relevant literature, Bierwiazzonek and Waldzus concluded that the terms of adjustment and adaptation were usually used interchangeably, especially in papers dealing with the population of international students (Bierwiazzonek & Waldzus, 2016). However, there are authors who believe that adaptation is the process of facing intercultural transition, while adjustment is the result thereof, or vice versa; as well as authors who use adjustment to refer to minor changes, and adaptation for major ones (Ibid.). According to Berry's acculturation model, acculturation¹ implies the process of psychological and cultural changes that occur upon an intercultural contact, while adaptation is a result of the complex process of creating new and maintaining old links in terms of the cultures of the societies of origin and destination (Berry, 1997). However, some authors in their papers equal acculturation and adaptation, or acculturation and transformation of identity (Chirkov, 2009).

It is believed that migrants' adaptation is the first step in their integration and as such, it is usually taken to be a one-way process, unlike integration which operates in two ways (Лукић, 2018; Cormos, 2022). According to Berry (2006), integration is one of the four acculturation strategies² (assimilation, integration, separation and marginalisation), whereby four categories of migrants involved in the process are also distinguished: voluntary migrants, refugees, asylum seekers and sojourners (Berry, 2006; Berry, Phinney, Sam & Vedder, 2006). Unlike the initial interpretations of the term of acculturation, since the second half of the 20th Century acculturation has been perceived in a wider sense, i.e. as a process of interaction between cultures (Akhtariyeva, Ibragimova & Tarasova, 2019). Namely, acculturation is usually defined as an interaction between the maintenance of cultures: sojourner's wish to maintain their cultural identity formed in the society of their country of origin, and the wish to initiate contact with members of the destination society and actively participate in the new society on the other hand (Hofhuis, Hanke & Rutten, 2019). Considering the two main dimensions of acculturation: relation to the culture of country of origin and relation to the culture of country of destination (contact), Ward and Rana-Deuba distinguish, during the intercultural transition, between psychological (emotional) and socio-cultural (behavioural) adaptation, with a positive correlation between them (Ward & Rana-Deuba, 1999). Several studies, especially those dealing with the population of international students, indicate that exposure to different culture may have positive as well as negative aspects, depending on the degree of adaptation to new cultural and social environment (Berry, Kim, Minde & Mok, 1987;

¹ Perceived through the attitudes, beliefs, values and identities of migrants.

² They concern conceptualisation of the identities of country of origin and host country.

Zhou, Jindal-Snape & Topping, 2008). A specific trait of international students, when compared to other population groups in the process of adaptation, is the existence of academic adaptation which is especially highlighted, in addition to the two aforementioned perspectives on adaptation, by some authors (Zhou & Todman, 2009; Jindal-Snape & Ingram, 2013). Therefore, it is stated for international PhD students that they undergo a triple transition in their lives, including relocation to another country, and transfer to a new education system with different expectations, as well as a different level of academic studies (Jindal-Snape & Ingram, 2013). In addition to these changes, there is a certain period of personal development and adaptation to the host society. During the process of adaptation to the new value system and cultural norms, international students leave the established norms and expectations, and thus also their comfort zone, experiencing their own changes in the new environment (Petrić & Lukić, 2023). This is particularly challenging during the first year of their studies and living abroad, when new relationships with other students, teachers and members of the society in the country of studying are being built.

Ignjatović and Stanojević (2022) highlight the relevance of the life course perspective on studying demographic phenomena, including migration as one of the three main demographic components (Ignjatović & Stanojević, 2022). In relation to this, students may be perceived as young people, in the phase of life which involves transition between childhood and adulthood, when after leaving their parents' homes they face new situations and experiences. However, the life course of students also has its phases, including the periods before enrolling a faculty, during the studies and post-graduation. For those studying abroad, the processes of adjustment and adaptation into the new social environment occur in the second phase of the course.

Numerous researchers emphasise that different phases and changes which accompany the migration process and the inevitably related process of adaptation of international students to a new and different education environment, culture and society, lead towards development and changes of the identity of individuals, within the social environment (Zhou, et al., 2008; Gu et al., 2010; Markov & Periklieva, 2023). It is just this development of a coherent sense of selfhood and identity that is one of the crucial developmental goals in adolescence and young adulthood (Erikson, 1968). Various research findings from the previous decade have enriched our knowledge not only when it comes to the manner and degree to which the experience of studying abroad impacts the development of one's identity, but also the types and manner of functioning of the facilitators of identity change, which help the students to overcome obstacles during the process of adjusting to the new academic and socio-cultural environment (Severino, Messina & Liorent; 2014; Ng, Haslam, A., Haslam, C. & Cruwys, 2018).

According to the foundational conceptions of the social-cognitive theory, originally named the theory of social learning, which deals with the learning processes within a concrete social environment, what is crucial is the interaction between personal, behavioural and social factors, i.e. persons, behaviour and environment (Bandura, 2002; Schunk & DiBenedetto, 2023). The main conception is that within a concrete social context, individuals initiate interaction with their surroundings and among themselves, where learning through perception is considered the main manner of cognition and social shaping of the individuals.

Bearing in mind all of the above, and inspired by the concept of intercultural adaptation which implies changes in feelings, attitudes and behaviours, this article uses socio-cultural perspective to investigate the impact of the experience of studying abroad on changes in different aspects of personal life of international students, through their subjective perception. The posed research questions are the following:

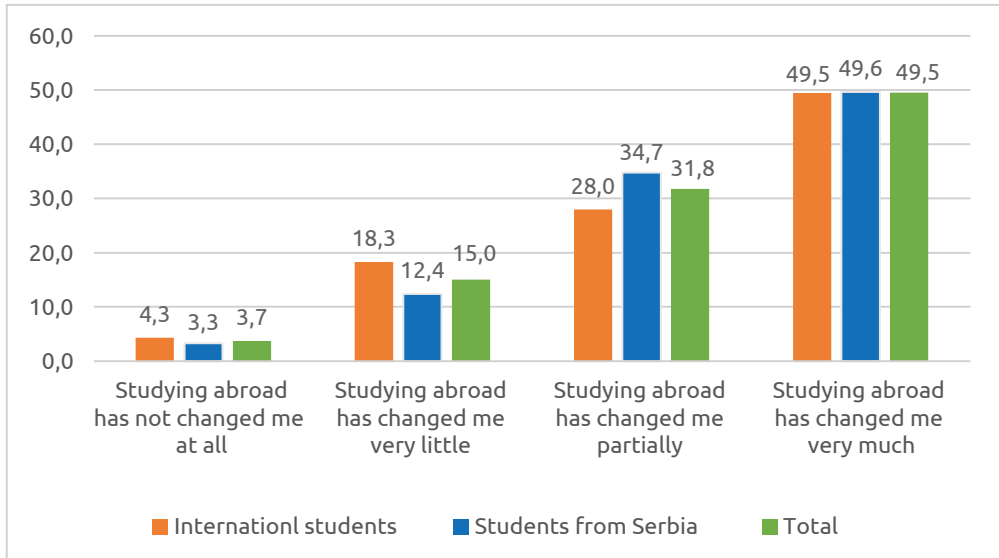
- Whether the dynamic and complex experience of studying abroad influences changes in the lives of international students, and if yes, what dimensions of different identities these changes refer to? and
- What the experiences of international students reveal to us about the changes in their lives that they identified during their studying abroad, and what their attitude towards these changes is?

The paper has been prepared based on the results of the IS-MIGaIN project, which involved application of both quantitative and qualitative methods, explained in detail in the chapter containing methodological remarks. This paper is oriented on the data obtained via an e-questionnaire, but also the data from the focus groups and qualitative interviews, with the aim to examine whether the experiences acquired while studying outside one's native country have impact on the changes in perception of self and others, and what kind of impact that might be.

Under the influence of different environments, international students are subject to changes, while due to the transformative potential of international higher education, also being the agents of these changes, both in their own lives and in the society. They thereby contribute to the creation of transnational social spaces (Schröder & Schweppe, 2011; Clifford & Montgomery, 2015; Wang, Hanley, Kwak et al., 2024). However, the authors emphasise that, in spite of the significance they have due to their numbers, international students remain an under-researched subcategory of mobile population (Findlay, 2011). We would also like to add that this population group is also under-researched in the context of Serbia, in spite of its social significance.

RESULTS

Analysis of responses to the question which points to the link between studying abroad and personal changes: “Which of the provided answers best describes you?” shows that the majority of the respondents (81.3%) believes that studying abroad changed them. Almost half of the respondents (49.5%) says that studying abroad changed them very much, while the smallest number of them believes that studying abroad changed them very little (graph 1.)

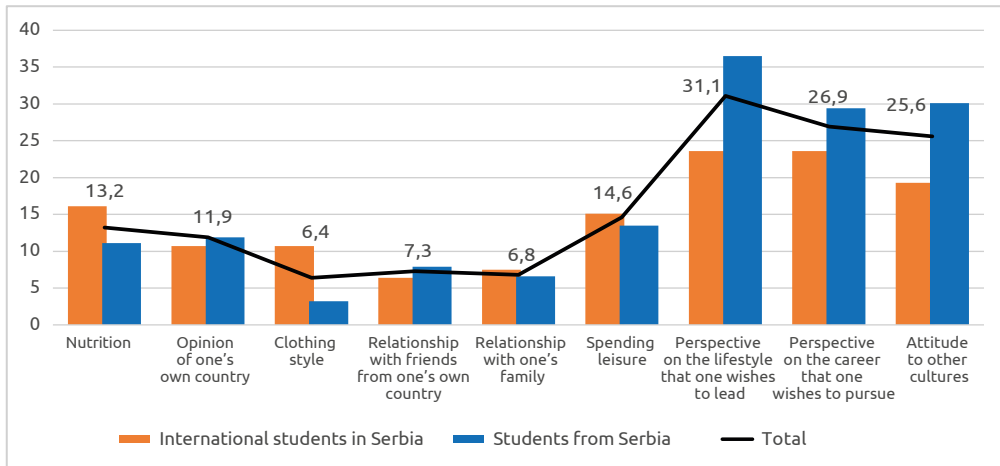

Graph 1. “Which of the provided answers best describes you?” – Subjective assessment of the impact of studying abroad on personal changes (%)

Considered in terms of one’s country of origin, there is no difference in either group of the respondents, and in almost one half the opinion prevails that studying abroad changed them very much. However, a greater share of international students studying in Serbia than Serbian students studying abroad believe that studying abroad changed them very little, or just partially changed them (Graph 1).

Starting from the process of adjustment and intercultural adaptation, international students’ attitudes concerning studying abroad have been examined, in terms of changes in nutrition habits and clothing style, their relation to other cultures, changes in the opinion on one’s country of origin, attitude towards the career they wish to pursue, relation to family and friends, but also the manner of spending leisure and the lifestyle they wish to lead. These components are related to the behavioural and cognitive items in the acculturation index according to Ward and Rana-Deuba (1999).

If we analyse what components of identity these changes concern, we can see that the greatest share of the respondents stated that in their lives, the attitude to other cultures, career and the lifestyle they wished to lead changed entirely. These changes are more visible when it comes to the students originating from Serbia (Graph 2).

Graph 2. “What and to what extent, in your opinion, has changed in your life since you went abroad up until today?” (%)

In order to understand these results better, after analysing students’ responses, the experiences of change during the studies have been presented in international students’ words. In the analysis operated through the MAXQDA 2024 program, within the category of “migration experience”, the subcategory of “changes caused by the migration perceived” has been recorded 40 times. Out of this number, it has been recorded 13 times in the focus group interviews and 27 times in the qualitative interviews.

Similar to findings by other authors, such as Gu et al. (2010) or Cormos (2022), among the perceived changes, the respondents list those that concern their own identity: changes in mentality, living principles, lifestyle, or changed perception of self. The respondents primarily highlight development of their personality: “(...) I kind of started to build my personality” (F, 28, Serbia); and gaining greater independence: “I started living the adulthood life” (F, 28, Serbia), “(...) so I somehow needed to manage it all on my own, and I always thought that I wasn’t that independent” (F, 29, Austria); confidence: “(...) “I feel like I’ve gained more confidence living abroad because (...) you face different challenges, different experiences and it brings you out of your comfort zone” (M, 26, Serbia), “I feel much better in the sense that I also have more confidence” (F, 29, Austria); greater communicativeness and openness: “Prior to going to study abroad, I was a shy person, I was not

that communicative (...) So, this idea of freedom, when I stepped foot outside of my country, it was a new world for me" (F, 28, Serbia), "I realized that I became way more direct (...) I mean, I think it really changed that side of my character (...) So I learned to cut 90% of the intro and trying to be more direct and also I learned regarding that to watch a little bit less my mouth. But I know that I won't be judged as a person, that I'm not going to be judged as being evil or stupid just because I said something that is evil or stupid" (F, 30, Serbia); but also putting up borders with respect to others: "(...) it's putting up borders where in our country (...) you feel awkward, you keep making all sorts of excuses (...) That kind of a less refined openness, which I find quite OK." (F, 33, Austria) Though these have also been reported by some of the male respondents, the changes in terms of greater independence have mostly been noted by the female respondents.

New and different academic environment and lifestyle also caused better organisation: "(...) I think I became much better organised because there, for them, organisation is the priority, it's all kind of programmed (...) So my organisation somehow become a bit better when I came back (...) I think I had been quite disorganised before. This was the main change for me." (F, 29, Austria); as well as becoming more qualified in different aspects of professional life: "I've become more sure of my own skills, what I know, and what I don't, which is important (...) You get this personal integrity (...) When I look back, I get this impression that as a person, I have become qualified for different aspects of professional life and there's not much doubt there. This difference is the greatest benefit." (M, 30, Germany) Internalising new learning styles has also been reported: "(...) I see how much this kind of learning changed me, and I approach things that way even now, which is hard to change. Professional to personal identity. That's what changed for me there" (F, 31, France), which is consistent with the findings of Gu et al. (2010).

Studying abroad has also influenced the lifestyle that the respondents want to lead:

„It has also made me reflect on who I am as a person and what I want to do if I truly want to do what I said that I wanted to do.“ (M, 26, Serbia);

“... what I learned from here is self-care. The priorities for yourself, which one person needs (...)” (F, 29, Serbia),

as well as better understanding of other cultures and acceptance of difference:

“I'm getting to know the world. I'm getting to know new cultures.” (F, 20, Serbia);

“First I was having a very good time as I told you like a culture shock (...) I think it changed me a lot (...)” (F, 30, Serbia);

"It's nice to experience a new system, a culture (...) get more understanding of the orthodox faith. And it's quite interesting because I like to learn about faiths and, you know, like how people are like (...)" (M, 26, Serbia);

"The greatest change for me is that it became normal to be surrounded by people from different countries." (M, 34, Germany)

The changes in the characteristics of their own personality perceived during and after studying abroad are assessed by the respondents as positive, meaning that they please them:

"(...) it all makes me richer as person. I still cannot define it, but I feel I am changing... in a positive way" (F, 22, Serbia);

"I'm really enjoying like I feel that I'm changing" (F, 20, Serbia);

"(...) this changed me forever and I am happy" (F, 33, Austria);

"So it kind of (...) is making me know myself more in a way, which is great!" (F 30, Serbia).

However, studying abroad creates difficulties in maintaining connection with friends in the country of origin (Ng, Haslam A & Haslam C, 2018). This is also highlighted by a respondent who has been studying abroad for a long time: *"Some of my friendships are weaker than they used to be. Because with the number of people I meet here and those that I have at home, it's quite hard to communicate with all of them all the time, so I guess that some of them get crossed when I don't respond." (F, 22, Canada)*

Among the highly educated returnees to Serbia, in addition to the maintenance of the identity foundation created in the primary community and society of origin, some new forms of understanding of one's own personality have also been perceived (Vesković Anđelković & Vasojević, 2023). A returnee from studies abroad highlights the change in the attitude towards the country of origin: *"For me, the greatest change in my perception is that I value my place of origin much more. I see Serbia from a different perspective. We travelled, we saw and in the end we returned to the place in which we realised. For the first time I see the values, advantages compared to the places where I lived. Serbia is great" (M, 32, Italy),* while such a change has not occurred in a female respondent living abroad: *"(...) I haven't noticed that anyone (...) tells me I changed in this sense (...) I never felt that much this national spirit in relation to Serbia. It's never that important to me, so I don't feel I distanced myself from my homeland or from Serbia. This is the place where I live, just as Serbia was the place where I lived, and I feel more attached to the people I love in Serbia and people I love here than to some national context." (F, 29, Germany)*

Also, studying abroad influences the newly emerging need to highlight one's origin, both among our students abroad and international students studying in Serbia. The respondents who highlight this believe that this is something that is important to emphasise when being introduced to others in their country of studying: *"While I was at home, this was well-known, so no need to talk about that. (...) I am here an absolute stranger so what makes me different from others is my origin, where I come from and my identity is linked to that, of course. It is particularly important to me for people to know where I'm from, that I'm proud of that, because there's no need for this to be otherwise, and simultaneously a little more is known about me, when my origin is known"* (F, 23, Hungary). *"(...) first of all, I'm very much proud in representing my country. So the very first thing, which I mean, I will use is my country name, okay, that I am from this, country, this part of the world (...) Because people forget the names. So the country is the thing for which most of the people know that. So they will remember about me, the country (...)"* (M, 29, Serbia)

The respondents perceive different lived experiences as transformative, which is evident not only to them, but also to their friends and family:

"The time being in Serbia has changed me a lot, really. It changed me to another person. Maybe when I came back to visit my family, they so they will see another return." (F, 20, Serbia);

"(...) one of my friends told me, Césaria you're not the same. What happened to you?" (F, 28, Serbia)³

As Howe et al. have shown, international students recognise the transformation as one of the three dimensions of internationalisation, and they describe it as "adaptation to different cultures", "acceptance of different norms", or "departure from one's own identity and entering another one" (Howe, Ramirez & Walton, 2023:120). Positive transformative experiences of adaptation to new environment, due to studying abroad, are described by one of the respondents in the following way:

"(...) it gives you an opportunity to experience new things and how to adjust to, you know, different challenges (...) If you don't come out of your comfort zone, you won't ever, you know, you will always be used to one way of, you know, one way of living or being (...) you're not going to build your character yourself (...)" (M, 26, Serbia)

The students are aware of the dynamics of changes, but it is hard to discern the causes of some of the perceived changes, i.e. to fully ascribe them to the experience of studying abroad, having in mind – *"that we simply change as we mature*

³ It is this quote that has served as a part of the title of this paper.

and grow old'. (F, 32, Germany) However, as a consequence of studying abroad, one respondent perceives a change in other people's attitude towards him: "(...) *what I perceive is that there's a difference when it comes to other people towards me. The fact that I study abroad is something wonderful, something huge, though I don't see it like that at all, nor do I feel it, but I see people's attitude towards me (...) the people changed somehow. This was surprising*". (M, 34, Germany)

In addition to the changes that international students experience over time, there are social changes occurring in both the country of studying and country of origin that also require adjustment. Thereby a respondent, who had studied abroad and now attends an MA program in Serbia, says: "*And for me, (...), for example, who study abroad, when I come back, I have to (...) it's like, you know, knowing your country, (...) I mean coming back after six years, everything changes. So, when I came, it's like I'm trying to know my country back again and trying to know things that six years before I didn't know and I believe that same situation will happen once I go back – because two years in Serbia – a lot has changed in my country and during this two year's period I didn't go back to my home, not even once, so after this it will be like, again, a full explosion of emotions and a new set of learning (...)*". (F, 28, Serbia) Sharing her experience of the change that has occurred, one respondent highlights that she is aware that the behavioural patterns that she has adopted during her studying in Serbia would perhaps not be appropriate in some other environment: "(...) *I don't know if someday I migrate how I'm gonna cope again with that blindness I mean how to unlearn again and to be like more subtle and more but yeah it's very good really I got rid also of that fear (...) of being able to speak my mind and that's wonderful*". (F, 30, Serbia)

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

We witness increasing internationalisation not only of higher education, but also of the social relations in contemporary world. In the modern knowledge-based society, highly educated population with the skills of cultural sensitivity and increased tolerance to others is significant from the perspective of the exchange of knowledge and experiences as well as social cohesion.

Though they cannot be generalised, the results of this research show that, due to facing different socio-cultural and academic challenges of functioning in new environment and adaptation, international students experience pronounced and various changes of aspects of their personality. It is noted that studying abroad contributes to one's personal development, lifestyle, as well as openness to new cultures and practices in the society in which they live and study. The aforementioned changes that concern better understanding of other cultures and acceptance

of diversity are more present in the descriptions of experiences of adaptation of the students studying in Serbia, since the cultural differences between country of origin (Pakistan, Nigeria, Argentina, Suriname, Syria, etc.) and country of studying, are greater. The respondents from Serbia predominantly study in European countries and what they perceive is a higher degree of multiculturalism in these environments, compared to Serbia and its relatively low rate of immigration. Changes after studying abroad are realised through transformation and building of their place and role in the new society, as a result of interaction between international students and population of the country in which they study, as well as a wider social environment that shapes the processes of adaptation and acculturation. The analysis of students' stories and life reveals different experiences, though majority of the changes are assessed as positive and useful by international students, except for weakening of certain friendly relations.

According to the theory of intercultural adaptation, be they immigrants or temporary migrants, individuals change over time in new and unfamiliar socio-cultural environment, by adjusting themselves to it. In this process, they are stimulated to "conform to ways of thinking and acting that are consistent or compatible with the prevailing cultural practices of the environment" learning to change their old habits (Kim, 2001: 51). The results confirm the fundamental theses of socio-cognitive theory in explaining the process of socio-cultural adaptation of international students who come in interaction with the environment in which they currently reside, learning through perception. Namely, "whereas explicit cultural norms can be learnt from books, implicit norms can only be acquired from members of a given culture", through interaction (Bierwiazzonek & Waldzus, 2016:769). This is supported by the detailed qualitative data from the qualitative interviews led with students studying in Serbia: "*From the people I learn every time I learn something new from them (...) I learn their things also and how to approach them. It changed my way of thinking towards people (...) I have observed here which has impacted me also (...)*" (F, 29, Serbia); "*That's where I learnt, that's how I grew up to be the woman I am. And every day is a learning section (...)*". (F, 28, Serbia)

Speaking of her experience of migration and studying, a respondent says: "*(...) it probably made me more resilient*". (F, 30, Serbia) This confirms findings of other authors, who emphasise the resilience and capability to adapt of international students through changes and development of their personality, so as to overcome difficulties and achieve success through using one's own strengths (Gu et al., 2010; Lilyman & Benneth, 2014).

In addition to international students' active impact on their own migration experiences, as they make independent decisions, their choices and possibilities are certainly influenced by the dynamic social context which shapes the processes of adaptation and acculturation (Gu et al., 2010; Schwartz et al., 2010). The

results of a research project implemented with international students in Canada (Tavares, 2021) about the ways in which their multiple and diverse experiences influenced their identity construction, by using three different theoretical perspectives on identity, indicate the importance of the socio-cultural context in all three perspectives. “Without paying critical attention to context(s), identity is seen as static and as a choice of the individual completely (...)” (Tavares, 2021:93). Talking about upgrading her personality as an outcome of interactions with different socio-cultural environments, a respondent who studied in China, and now attends an MA program in Serbia, says: „when I came here to Serbia, Belgrade, I also had some more packages put into this person, this character that it’s what I am, it’s me (laugh)”. (F, 28, Serbia) Starting from the postulates of the social learning theory, it can be said that the process of adaptation of international students is determined by interconnection of different impact factors. Identity change is operated in a social context different than that in their country of origin, so the previously formed identity is now reshaped in the new socio-cultural environment, through an interaction of personal, behavioural and social factors. In the end, we may say that the results of this research clearly confirm the findings of previous research (Gu et al., 2010; Gu & Schweisfurth, 2015; Liu & Rathbone, 2021) that the experience of studying abroad is transformative and it assumes a certain degree of identity change.

LITERATURE

- Akhtariyeva, R., Ibragimova, E. & Tarasova, A. (2019). Dynamics of Acculturation Process among Foreign Students in the Multi-Ethnic Educational Environment of the Higher Educational Establishment. *Journal of Social Studies Education Research*, 10(3), 82–102.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Journal of Applied Psychology: An International Review*, 51, 269–290.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46, 5–34.
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In: Sam D. L. & J. W. Berry, (eds.) *Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27–42). New York: Cambridge University Press.
- Berry, J. W., Kim, U. Minde, T. & Mok, D. (1987), Comparative Studies of acculturative stress (Canada), *International Migration Review*, 21(3), 491–511.
- Berry, J. W., Phinney, S. J., Sam, L. D. & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity and Adaptation. *Applied psychology: an international review*. 55(3), 303–332.
- Bierwiazzonek, K. & Waldzus, S. (2016). Socio-cultural factors as antecedents of cross-cultural adaptation in expatriates, international students, and migrants: A review. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 47(6), 767–817.

- Chirkov, V. (2009). Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it, when we investigate acculturation? *International Journal of Intercultural Relations*, 33(2), 94–105.
- Clifford, V. & Montgomery, C. (2015). Transformative Learning Through Internationalization of the Curriculum in Higher Education. *Journal of Transformative Education*, 13(1), 46–64.
- Cormos, V. C. (2022). The Processes of Adaptation, Assimilation and Integration in the Country of Migration: A Psychosocial Perspective on Place Identity Changes. *Sustainability*, 14(16), 10296.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Findlay, A. M. (2011). An assessment of supply and demand-side theorizations of international student mobility. *International Migration*, 49(2), 162–190.
- Gu, Q., Schweisfurth, M. & Day, C. (2010). Learning and Growing in a 'Foreign' Context: intercultural experiences of international students. *Compare*, 40(1), 7–24.
- Gu, Q. & Schweisfurth, M. (2015). Transnational connections, competences and identities: experiences of Chinese international students after their return 'home'. *British Educational Research Journal*, 41(6), 947–970.
- Hofhuis, J., Hanke, K. & Rutten, T. (2019). Social network sites and acculturation of international sojourners in the Netherlands: The mediating role of psychological alienation and online social support. *International Journal of Intercultural Relations*, 69, 120–130.
- Howe, E., Ramirez, G. & Walton, P. (2023). Experiences of International Students at a Canadian University: Barriers and Supports. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 15(2), 115–133.
- Ignjatović, S. & Stanojević, D. (2022). Guest editors' introduction. *Stanovništvo*, 60(2), 1–6.
- Jindal-Snape, D. & Ingram, R. (2013). Understanding and Supporting Triple Transitions of International Doctoral Students: ELT and SuReCom Models. *Journal of Perspectives in Applied Academic Practice*, 1(1), 17–24.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Washington DC: SAGE Publications.
- Lillyman, S. & Bennett, C. (2014). Providing a positive learning experience for international students studying at UK universities: A literature review. *Journal of Research in International Education*, 13(1), 63–75.
- Лукић, В. (2018). Од имиграције до интеграције – Можемо ли да учимо од земаља са развијеним политикама интеграције миграната? *Зборник Маџице српске за друштвене науке*, 167, 639–649.
- Markov, I. & Periklieva, V. (2023). Foreign students in Bulgaria. Tendencies and determinants of Sociocultural Adaptation. In: P. Hristov, I. Markov, V. Periklieva & D. Pileva (eds.). *Coming To, and Staying In, the Poorest Country in the EU: Immigration to Bulgaria* (pp. 42–62). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Ng N. W. K., Haslam A., Haslam C. & Cruwys T. (2018). "How can you make friends if you don't know who you are?" A qualitative examination of international students' experience informed by the social identity model of identity change. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(3), 169–187.

- Petrić, J. & Lukić, V. (2023). Place identity and urban attachment of international students, *Sociological Review*, 57(4), 1099–1129.
- Schröer, W. & Schweppe, C. (2011). Transnationality and social work. In: Otto, H.-U., Thiersch, H. (eds.). *Handbook of social work*, 4th completely revised edition (pp. 1686–1694). Munich: Ernst Reinhardt Verlag.
- Schunk, D. & DiBenedetto, M. (2023). Learning from a social cognitive theory perspective. In Robert J. Tierney, F. Rizvi, K. Ercikan (eds.). *International Encyclopedia of Education* (Fourth Edition) (pp. 22–35). Amsterdam: Elsevier Science.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L. & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: implications for theory and research. *The American psychologist*, 65(4), 237–251.
- Severino, S., Messina, R. & Liorent, V. (2014). International Student Mobility: An Identity Development Task? *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(3), 89–103.
- Skyrme, G. (2007). Entering the university: The differentiated experience of two Chinese international students in a New Zealand university. *Studies in Higher Education*, 32(3), 357–372.
- Tavares, V. (2021). Theoretical Perspectives on International Student Identity. *Journal of Comparative & International Higher Education*, 13(2), 83–97.
- Vesković Anđelković, M. & Vasojević, N. A. (2023). Re(construction) of the identity of highly educated returnees: The Case of Serbia. *Sociological Review*, 57(4), 1074–1098.
- Wang, Z., Hanley, N., Kwak, J., Vari-Lavoisier, I., Al Hussein, M., Sanchez Tyson, L., Akkad, A. & Chankseliani, M. (2024). How do international student returnees contribute to the development of their home countries? A systematic mapping and thematic synthesis. *International Journal of Educational Research*, 125, 102330.
- Ward, C. & Kennedy, A. (1993). Where's the 'culture' in cross-cultural transition: Comparative studies of sojourner adjustment. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 24(2), 221–49.
- Ward, C. & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422–442.
- Yang, R. P.-J., Noels, K. A. & Saumure, K. D. (2006). Multiple routes to cross-cultural adaptation for international students: Mapping the paths between self-construals, English language confidence, and adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 487–506.
- Zhou, Y., Jindal-Snape, D., Topping, K. & Todman, J. (2008). Theoretical models of culture shock and adaptation in international students in higher education. *Studies in Higher Education*, 33(1), 63–75.
- Zhou, Y. & Todman, J. (2009). Patterns of Adaptation of Chinese Postgraduate Students in the United Kingdom. *Journal of Studies in International Education*, 13(4), 467–486.